

102 ИЗДАЊЕ ЗАДУЖБИНЕ ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА 102

СТАРА СРПСКА ТРГОВИНА И ИНДУСТРИЈА

СТУДИЈА

ИЗ КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ СРПСКОГ НАРОДА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

НАПИСАО *Коста*

Коста Н. Костић,
супленат Гимназије Св. Саве у Пироту.

*Доктор Милошав Костић
Коларџијада*

БЕОГРАД
Штампарија Светозара Николића Обилићев Венац бр. 2.
1904

VII НОВЦИ И МЕРЕ

У почетку трговало се разменом, па је тек доцније новац постао начин размене трговинских предмета. До ковања српскога новца по српским је земљама струјио различит стран новац, од XIII века наши владаоци почињу ковати свој новац, али трагови старинског начина размењивања одржали су се до kraја Средњега Века¹). Г. 1280. један Дубровчанин продаје другоме коња за 16 рифа материје, а један влашки катун сиром исплаћује рад једном дубровачком Ћурчији²). Што се у Законику Стеф. Душана и владалачким хрисовуљама дажбине и казне одређују у стоци (оловима и овновима), може се тумачити старим обичајем размењивања, или је то због новчане сиромашности.

По српским земљама струјио је овај страни новац: млетачки, византиски, маџарски, бугарски, маварски и др. Када су западни крстари пролазили кроз српске земље, са собом су носили западни новац, који је наш народ мало ценио и рачунао га са смањеном вредношћу. Отуда се може претумачити што се крстарски путописци жале на превелику скupoћу у српским земљама. Византински

¹⁾ У пиротским планинским селима и данас се одржао тај стари обичај. Сељаци купују разне ствари и потребе од сеоских газда за вуну, овас, масло, мед, восак, коже. Видео сам како је А. Ристић у Стрелцу продао вола једном Студенцу за 500 ока овса.

²⁾ Jireček, Handelstrassen c. 60.

новац циркулисао је особито много у оном времену када се византиски престиг осећао и на обалама Саве и Дунава, као и у далматинским градовима, и када се један правац српске трговине поче кретати ка Византији. Византиски дукати, солиди, безантси, нумизмати, скифати (удубљени дукати), оболе, романати, мануелати, михалати, особито су цењени за своје лепоте и израде³⁾. По тумачењу Фр. Рачкога византиски новац φωμανάτος био је златан новац обележен ликом цара Романа Дионена (1068.—1071.).⁴⁾ У новоослобођеним крајевима особито се цени стари византиски удубљен златан новац, па му прости људи придају неку чудотворну моћ; тај се стари византиски новац зове „*костадинка*“⁵⁾. — Млетачки новац струјио је по српским приморским градовима а и по унутрашњости, нарочито у Босни. Данас се у Босни проналази више млетачког пега ли домаћег новца⁶⁾. У нашим се средњевековним споменицима јављају „венетичке или бнетачке перпере“⁷⁾, „млетачки грошеви“⁸⁾, „златни бнетачки дукати“⁹⁾. Млетачки дукат био је особито цењен¹⁰⁾. Од босанских краљева Млеци су имали и ту привилегију, да њихов новац у Босни вреди као и дубровачки¹¹⁾. У XIV в. млетачки мезанини морали су вредети у Дубровнику онолико колико и у Млецима: да вреде два мезанина један грош а 48 један златан дукат¹²⁾. Исто је тако много цењен млетачки дукат и у Турској.

³⁾ Гласник књ. XXV с. 202.

⁴⁾ Rad XXC-X с. 92.

⁵⁾ И ја имам један егземплар.

⁶⁾ Glasnik за 1894. г. с. 389.

⁷⁾ Mon. Serb. с. 189., 159. — Пуцић, Споменици књ. II 20. Споменик XI с. 47., 49., 103.

⁸⁾ Mon. Spect. v. X с. 59., 75.; v. XXIX с. 53.

⁹⁾ Mon. Serb. с. 514.; Пуцић, Споменици књ. II с. 96.

¹⁰⁾ S. Ljubić, Novci с. XIV—XV.

¹¹⁾ Mon. Spect. v. XXIX с. 352.—353.

¹²⁾ Mon. Spect. v. XXIX с. 352.—353.

Светогорски калуђери пишу 1526. г. Дубровчанима: „И ваше господство зна, (да) у царевој земљи други новац („спенза“) не пролази него или млетачки дукат или султанија или царева аспра¹³⁾). — У нашим се споменицима спомињу у XV в. и „угарски дукати“; деспот Ђурађ заложи 10 сакуља млетачких, турских и угарских дуката¹⁴⁾). У XVII в. на Истоку најбољу је вредност имао угарски дукат — *ongari d' or*, —, далеко вишу од млетачког, и њиме је Дубровник плаћао Турцима данак¹⁵⁾). Ти угарски дукати вероватно су у народним песмама дукати „жуте маџарије“ и „маџарлије“¹⁶⁾. И данас се у Конавлима маџарски дукат зове „манџалија“¹⁷⁾), а у Црној Гори аустријски — „маџарлија“¹⁸⁾. — По српским земљама струјили су и бугарски грошеви, четвртаци, аспре и златне шерпере; аспре су у Бугарској коване за владе цара Александра, и бу бугарских аспара ишло је у један грош¹⁹⁾). — Како спомињу неки путописци, по српским земљама циркулисао је и маварски новац, и арабљански *мавроботини* (златни дукати) нису изостајали иза *византинâ*²⁰⁾). У опште по Јевропи је у Средњем Веку арабљански новац свуда приман; и данас се налази арабљански новац на обалама Балтиског Мора, у Пољској и Слезији²¹⁾). — Турски је новац почeo оптицати по српским земљама, када су Турци, по доласку на Балканско Полуострво, освојене

¹³⁾ Starine knj. XVII с. 10.

¹⁴⁾ Пуцић, Споменици књ. II с. 96.

¹⁵⁾ Starine knj. XXVIII с. 195.

¹⁶⁾ „Вила“ за 1867. е. 329. — Вук. Срп Рјечник с. 363., 364.

Пјесме књ. II с. 60.

¹⁷⁾ Споменик XXVI с. 13. в. 2.

¹⁸⁾ Ровинський, Черногорія т. II ч. 1. с. 570.

¹⁹⁾ S. Ljubić, Novci с VIII—XIV.

²⁰⁾ Гласник XXV с. 190.

²¹⁾ Lavisse-Rambaud, Hist. Gén. t. I с. 78. — Dr. Heyd, Geschichte Bd. I с. 65. - 67.

српске земље отворили млетачким и дубровачким трговцима. Особито је много тражена турска *асира*, новац веома колебљиве вредности. У XIV в. у један дукат ишле су 32 аспре, а у XV в. 40—45²²⁾, један дубровачки грош вредео је турску аспру²³⁾). Српска властела и владаоци XV в. многе количине овог турског новца, аспара, шаљу у Дубровник на чување²⁴⁾). Г. 1441. деспот Ђурађ оставио је у Дубровнику па чување милион турских аспара у тежини 3.533 литре, 2 унче и 3 аксаће²⁵⁾). Али су Турци ковањем новца и сувише спекулисали. По Теодору Спандуџинију у XVI в. турски су султани имали од ковилице (*della zecha*) годишњи приход 100.000 дуката²⁶⁾). У XVI в. Турци су ковали добар златан новац, који није уступао ни самим млетачким дукатима, а звао се *Soltanino* (*султанија*); турски је дукат имао 54 аспре; још су Турци ковали и један врло рђав бакарни новац зван *мангура* (*manguri*); у почетку је аспра вредела 8 мангура, па за тим до 48²⁷⁾). По рачунању г. Ч. Мијатовића, једна турска аспра у XVI в. вредела је колико данас 0·24—0·21 дин., а мангура 0·03—0·025 дин²⁸⁾). — У једној листини молдавског војводе Стевана од 1487. г. помињу се „*татарски златници*”²⁹⁾), а у народним песмама помињу се дукати „*мисирлије*”³⁰⁾.

Српски се новац ковао или у приморским градовима или по унутрашњости на трговима и у рудницима.

²²⁾ Гласник књ. XXV с. 20.—210.

²³⁾ Ljubić, Novci с. XI - XII.

²⁴⁾ Јуџић, Споменици књ. I с. 86.; књ. II с. 59., 67., 96.

²⁵⁾ Моп. Serb. с 407.

²⁶⁾ C. N. Sath s. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce (Theodorus Spandugnus) с. 221.

²⁷⁾ Id. с. 202.

²⁸⁾ Гласник књ. XXV с. 187.—188.

²⁹⁾ Н. Дучић, Књиж. радови књ. IV с. 436., 437.

³⁰⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 372.

Од српских приморских градова Дубровник је новац највише ковао; дубровачки је новац потискивао српски домаћи новац, па није уступао ни самом млетачком новцу³¹⁾). У споменицима се много спомињу *дубровачки динари, грошеви и перпере*, grossi de denario de Ragusa, moneta ragusina, grossi del chiuuio de Ragusi³²⁾). Како је С. Љубић доказао³³⁾), Дубровчани су тек 1325. г. почели ковати грошеве, а фоларе крајем XV века. По овоме излази да су српске државе пре Дубровника почеле ковати новац. По Диверзису Дубровник је у XV в. ковао тројак повац: 1) *грошеве*, у вредности три млетачка солда, и то је био највећи дубровачки новац; 2) *мезалине* или *медијанине*³⁴⁾, у вредности 1 $\frac{1}{2}$ млет. солад; — обе су врсте биле сребрне; 3) *фоларе*³⁵⁾). Средњи је век био век фалсификовања новаца; ковање је било веома хаотично, и на Западу се њиме много спекулисало и трговало³⁶⁾). И ако је дубровачко веће много настајало да се у државној ковници израђује чист и добар новац, одређивало прецизну величину, облик и тежину бакарног и сребрног новца и у ковницу уводило савремене реформе³⁷⁾), ипак је на дубровачком тргу циркулисао и лош новац, па су Дубровчани спекулисали и самим ковањем новаца. Краљ им Милутин пише: „И за вашу драгу љубав, дајте ми добре динаре, а немојте ми давати рђаве („зле“) динаре“³⁸⁾). У споменицима се спо-

³¹⁾ К. Н. Костић, Тргов. центри с. 153.

³²⁾ Ib.

³³⁾ Rad knj. XVI с. 201.—203.

³⁴⁾ Г. 1832. дубровачко веће забрањује циркулацију солдана у место мезанина. Mon. Spect. v. XIX с. 37.

³⁵⁾ Макушевъ, Иєслїдованія с. 381.—382.

³⁶⁾ Lavisse-Rambaud, t. III с. 296. — Уп. Гласник XXV с. 241.—244. и Законик с. 219.

³⁷⁾ Rad CXIV с. 178.—179. — Mon. Spect. XIII с. 155.

³⁸⁾ Пуџић, Споменици књ. II с. 2.

мињу „добри“ а и „рђави дубровачки динари“³⁹). Которски провидур Јаков Боду 30. авг. 1478. г. јавља у Млетке, да Дубровчани велику корист вуку од ковања талира, који се у Турској много траже⁴⁰). У осталом је Дубровачка Република забрањивала прављење и употребу лажнога новца⁴¹). Г. 1303. издата је наредба: „да новац, који се нађе да је лажан, могу чиповници одузети ма код којих га буду нашли; тај новац тако пропађен да се униши⁴²). Кузничарци у дубровачкој ковници били су одабрани дубровачки златари⁴³), а њихов кузничарски рад надгледали су нарочити чоновници, „*officiales super zecham, ad czecham*“⁴⁴). Г. 1356. лита сребра продавала се у Дубровнику 15—16 хп.; од целог сребра, што увезу страни трговци у Дубровник, имали су да даду у државну ковницу десети део⁴⁵).

Од приморских градова новац су ковали Котор, Бар (фоларе)⁴⁶), Уцињ⁴⁷), Драч⁴⁸). У споменицима се често спомињу которски динари, перпере и грошеви⁴⁹); било их је и добрих и рђавих; али, изгледа да је которски новац био нижи од дубровачког и да су га Дубровчани побијали⁵⁰).

Новац су ковали од XIII в. и српски владаоци и властела, а вероватно и поједини градови и рударски

³⁹⁾ Id. c. 49., 50., 57.

⁴⁰⁾ Rad knj. LIV c. 136.

⁴¹⁾ Mon. Spect. v. XXIX c. 53.

⁴²⁾ Mon. Spect. XIII c. 300.

⁴³⁾ Mon. Hist. Jurid. v. VII (2) c. VIII, X.

⁴⁴⁾ Mon. Spect. v. XIII c. 42., 82., 108.; v. XXVII c. 4°, 195.

⁴⁵⁾ Mon. Spect. v. XIII c. 155.

⁴⁶⁾ Ljubić, Novci c. XXVIII.

⁴⁷⁾ Ровински, Черногорја т. I c. 453.

⁴⁸⁾ Id. т. II ч. 2. c. 569.

⁴⁹⁾ Пуцић, Споменици књ. II c. 50., 57., 64., 67., 69. Споменик XI c. 53., 58., 65.

⁵⁰⁾ Mon. Spect. v. XXVII c. 181. Grossi de Cataro falsi et de r.m.o. Пуцић, Споменици књ. II c. 173.

тргови по унутрашњости српских земаља. До XV в. у српским државама није било државних ковница, него ју новац ковали златари, за које Законик Стеф. Душана паводи извесне одредбе. У осталом ковање новаца била је владалачка прерогатива, па су владаоци то право ковања новаца давали и појединој властели и градовима⁵¹⁾. У Босни се налази више дубровачких, млетачких и угарских новаца, него ли домаћих, босанских, и Dr. Ђ. Трухелка закључује да су босански владаоци ковали новац више да документују своје суверенско право, а да је за трговачки промет употребљаван више стран новац⁵²⁾. — Сем српских, босанских и зетских владалаца, новац су ковала и поједина властела и династи, као: Мрњавчевићи, Хребељановићи, Бранковићи, Баошићи, Дејановићи, Алтомановићи, Шубићи, жупан Бранко, кнез Дмитар, жупан Вратко, Хрвоје, жупан Ропа, Риг, Јаков. Па онда, новац су ковали и поједини градови, као: Ново Брдо, Скопље, Скадар, Смедерево, Призрен, Рудник, парочито *Брсково*⁵³⁾. Брсковски новац наличио је на млетачки, а у доцније време био је са латинским натписом⁵⁴⁾. У споменицима се често спомињу „grossi, uregrera, denarii de Bresco, Brescoa“, „moneta Raxe de Brescoa“⁵⁵⁾. У XIII и XIV в. новац је из Брскова био јако разглашен. Брсковских је динара, грошева и перпера било и добрих и рђавих, „denaria de Brescoa boni“⁵⁶⁾, „bona, mala et falsa

⁵¹⁾ Гласник XXV с. 241.—244.

⁵²⁾ Glasnik за 1894. г. с 389.

⁵³⁾ Ljubić, Novci с. XXIV. На неким новцима стоји као место ковања Stezana; да није Звечан? Ч. Мијатовић сумња да су ови градови ковали свој новац. Гласник XXV с. 241.—244.

⁵⁴⁾ Ljubić, Novci с. XXIV.

⁵⁵⁾ Mon. Spect. v. I с 133, 239.—240.; XXIX с. 21., 54., 55., 65. У дубровачким књигама помињу се и „grossi de Rassa qui sunt boni“. Mon. Spect. v. XXIX с. 64. То су грошеви вероватно из Брскова.

⁵⁶⁾ Mon. Spect. v. XXIX с. 66.

moneta de Briscoa⁶⁷⁾), „grossi de Brescua boni de argento⁶⁸⁾), „pecunia de Brescua de argento bono⁶⁹⁾). И млетачко и дубровачко веће издавало је честе наредбе против рђавих брсковских динара и утврђивало курс брсковској монети⁷⁰⁾). Млетачко веће 1282. г. наређује кнезовима у Задру и Дубровнику, конзулима у Пуљи, Драчу и Котору да пазе на брсковске динаре и да сузбијају рђаве⁷¹⁾). У поч. XIV в. у Дубровнику је био нарочити колегијум официјала (*officiales super grossos de Brescua*), који је истраживао рђаве брсковске динаре⁷²⁾.

По Занетију млетачки су златари прешли у Србију још за време Стевана Првовенчаног, али вероватно да су први ковачи српског новца били Саси, који су и руднике по српским земљама отворили⁷³⁾). Вероватно да је Ново Брдо „колевка српске нумизматике.“ Тип је наших средњевековних новаца млетачки, и честа употреба латинских писмена на српским новцима и угледање на млетачке моделе наводе на мисао да је и Млечана било међу ковачима српскога новца⁷⁴⁾). Што новци краља Владислава личе на новце његова таста Јована Асена, Сима је Љубић мислио да су можда први ковачи били из Бугарске⁷⁵⁾); међутим сличност нумизматичких

⁶⁷⁾ Id. c. 65.

⁶⁸⁾ Id. c. 55.

⁶⁹⁾ Id. 54.

⁷⁰⁾ Mon. Spect. v. I c. 183., 239.; v. XXIX c. 65., 66. 81.

⁷¹⁾ Mon. Spect. v. I c. 138., 239.

⁷²⁾ Mon. Spect. v. XIII c. 309.

⁷³⁾ Ljubić, Novci c. XXIV—XXV. Гласник XXV c. 184—185.

⁷⁴⁾ У овоме Ч Мијатовић, Гласник XXV c 247.—249., налази дубљи узрок: да су српски новци кованы не из јединог подражавања млетачком новцу, него из тежње српских владалаца да употреба латинских писмева и назива (као гех) учине српски новац међународног значаја и вредности.

⁷⁵⁾ Ljubić, Novci c. 36.

модела може се тумачити простим угледањем и тиме да су то радили једни мајстори, Саси.

Српска нумизматика почиње dakле од краља Владислава I⁶⁶). До XV в. по српским земљама није било државних ковница, него је ковање новаца, вероватно по тачним законским прописима, било поверено злата рима. Ти златари кузничари становали су до владе цара Душана и по селима; али им је цар Душан забранио становање ван градова, и наредбе о златарима скрушио у три параграфа свога Законика⁶⁷):

„По градовима царства ми да стоје златари, и да кују (новац) и друге потребе“ (чл. 170).

„Златара по жупама и у земљи мога царства нигде да не буде; само (да их буде) на трговима, где их је поставило царство ми да динаре кују“ (чл. 168).

„Ако ли се пађе златар изван градова и тргова царства ми у коме селу, да се то село расели а златар спали. Ако ли се (пак) у граду нађе златар да кује динаре тајно, да се златар спали, а град да плати глобу како каже (заповеди) цар“ (чл. 169).

Овако оштре и прецизне наредбе цар је издао вероватно из тога разлога, да би држава што боље контролисала кузничарски рад српских златара, те да би једном српски новац добио добар глас. Велика српска царевина требала је имати новац који неће уступати ни млетачком ни византиском. Тако се може тумачити што је цар спаљивао златаре фалсификаторе државног новца.

Ковање новаца у Босни је почело нешто доцније него ли у Србији. По Јиречеку у Босни се почeo новац ковати у почетку XIV в.; 1339. г. први пут је допуштен извоз племенитих метала из Босне⁶⁸).

⁶⁶) Id. с. 36. — Гласник XXV с. 184.—185.

⁶⁷) Законик с. 133.—134.

⁶⁸) Jireček, Handelsstrassen с. 44.

у XV в.⁶⁹⁾ уз руднике и налазимо и *државне ковнице*, тзв. цеке, по итал. *zecca*⁷⁰⁾). У цекама су радили гвозденим калупцима дубровачки, млетачки, кордски и домаћи златари (*aurifex*, итал. *oresi*), а под надзором војводе који је тим пределом управљао⁷¹⁾). Цеке се спомињу у Србији у Брскову, Новом Бруду, Руднику; у Босни у Сребрници⁷²⁾), а Балшићи су свој новац ковали у Ужицу, Драчу и Скадру⁷³⁾). Вј. Џелестин описује један новац Ђурђа II. Страсимирића кован у Скадру⁷⁴⁾). Спомиње се „нова цека господина деспота“ (Стевана)⁷⁵⁾, а 1411. г. држао је под закуп Дубровчанин Богиша цеку госпође Маре и сина јој Ђурђа Бранковића⁷⁶⁾.

Како је то г. Ј. Ковачевић доказао у својој приступној беседи за катедру Српске Историје на Великој Школи, српских златних новаца није било, и што се који егземпладари нађу, то су модерни фалсификати. У Приморју и Загорју кован је само бакрен и сребрн новац, а потребу златног новца у српским земљама замењивао је златан византиски, млетачки, маџарски а доцније и турски новац. Млетачка је Република почела ковати златан новац тек крајем XIII века⁷⁷⁾), а Дубровник готово није ни ковао свој златан новац. Маџарски краљ Владислав 6. маја 1456. г. даде Дубровчанима право ковања златног новца, и Дубровчани 25. фебр. 1515. решише да кују златан новац финоће и тежине маџарских и млетачких дуката — „*di batter in avanti in la città du-*

⁶⁹⁾ Законик с. 249.

⁷⁰⁾ Ђ. Даничић, Рјечник књ. III с. 447.

⁷¹⁾ Jireček, Handelsstrassen с. 48.

⁷²⁾ Id. с. 52.. 54.

⁷³⁾ Ровинський, Черногорія т. I с. 453.; т. II ч. 2. с. 569.

⁷⁴⁾ Glasnik за 1896. с. 383.—387.

⁷⁵⁾ Ђ. Даничић, Рјечник књ. III с. 447.

⁷⁶⁾ Споменик XI с. 60.

⁷⁷⁾ Rad XCIX с. 97.

cati de oro della fuezza et peso deli ducati de oro boni hungari e veneciani“; или тек 1568. и 1683. г. Дубровчани учинише два узалудна покушаја ковања златнога новца, и после тога нису чинили никаквих вишег покушаја^{78).}

Највише је дакле било сребрног новца, јер су српски рудници обиловали сребром. Бакарни се новац јавља доцније и употребљавао се за свакидашњи ситни пазар и потребе⁷⁹⁾). Цена је сребру расла од XII в. непрестано све до проналаска Америке; од XV в. вредност злата поче се пењати па штету сребра^{80).}

У српским земљама ковани су:

1. *грошеви* или *динари*, *denarii*, *denarii grossi*, *grossi*, *динари*⁸¹⁾. Спомиње се и: „Кљковъ динаръ“⁸²⁾). Вредност динара према злату била је различита. Г. 1442. дубровачки је дукат имао 44 динара, а 1470.—41.⁸³⁾. По Чибаријеву истраживању стварна вредност млетачког динара, који је и нашему правац давао, била је у XIV в. око 0·70 дан. динара^{84).}

2. *полугрошеви* или дубровачки и млетачки *tezzanini*, *mečanini*⁸⁵⁾. Г. 1332. у Дубровнику рачунало се као и у Млецима 2 мезанина у грош, а 48 у дукат^{86).}

3. *маљушници* или *четвртаци* у вредности мање од полугрошева; то су млетачки *quartorolo*. По-

⁷⁸⁾ Rad XVI c. 211.—222.

⁷⁹⁾ Гласник XXV c. 186.—187.

⁸⁰⁾ Id. c. 237.—239.

⁸¹⁾ Ljubić, Novci c. VIII.

⁸²⁾ Ђ. Даначић, Рјечник књ. I c. 270.

⁸³⁾ Царица Мара пише Дубровчанима: „А тада беше у Дубровнику дукат по 41 динар“. M. Serb. c. 514.

⁸⁴⁾ Законик c. 212.

⁸⁵⁾ Ljubić, Novci c. VIII - IX.

⁸⁶⁾ Mon. Spect. v. XXIX c. 352.—353.

знати су били маљушници деспота Ђурђа и херцега Хрвоја⁸⁷⁾.

У споменицима се јавља *Перпер*, перпера, перпарь, перпира, рергер, уррергер, а грчки *περπέριον*, што значи златан новац, златицу или златник⁸⁸⁾). У Србији, Босни, Дубровнику и Млецима перпере су биле само рачунски, номиналан новац; али у Бугарској перпере је био прави и то златан новац⁸⁹⁾). — У општем значењу новца, оно што ми данас зовемо *новац*, *пушас*, у Средњем Веку код Срба јављају се *динари*⁹⁰⁾ или *пинезъ*⁹¹⁾). И данас се у Црној Гори новац зове општим именом: динари, паре, новци, аспре, солди⁹²⁾). У Нишу и Широту новац се зове општим именом *паре*. Бугарска је перпере вредела близу један млетачки дукат⁹³⁾). У Србији перпери је била вредност 12 грошева или динара, а у дукат ишло су 2 перпере⁹⁴⁾). Г. 1359. Дубровчани дају кнезу Војиславу Војновићу „4.000 хиперпера што вреди 2.000 флорина“ (златника)⁹⁵⁾). По Чибраријеву рачунању у половини XIV века по данашњој вредности перпере је вредела 6 дин. у металу или око 10 дин. у житу⁹⁶⁾). Већ у XV в. вредност је перпере одскочила. Г. 1470. у Дубровнику у дукат је ишло: 3,4 перпере, а у перперу 12 $\frac{1}{4}$ динара⁹⁷⁾.

*

⁸⁷⁾ Ljubić, Novci с. IX, XIII.

⁸⁸⁾ Ђ. Даничић, Рјечник књ. II с. 285., 291. — Законик с. 155

⁸⁹⁾ Ljubić, Novci с. XIV.

⁹⁰⁾ Ђ. Даничић, Рјечник књ. I с. 270.

⁹¹⁾ Mon. Serb. с. 491.

⁹²⁾ Ровинскій, т. II 2. с. 567.

⁹³⁾ Ljubić, Novci с. XIV.

⁹⁴⁾ Законик с. 155.

⁹⁵⁾ Mon. Spect. v. XIII с 284.

⁹⁶⁾ Законик с. 155.

⁹⁷⁾ Даничић, Рјечник књ. II с. 289.—290.

У Средњем Веку наши су стари имали мере за све димензије. Судећи по називима, мере су примане из Дубровника и Италије а и из Византије; а било је и наших домаћих мера, које су се до данас очувале у нашем народу, а узимање су према рукама и ногама. Наши су стари у XV в. имали преставу и о милиону, који се звао „*тисућа тисућа*“⁹⁸⁾. Рачунско знање особито је било развијено у Дубровнику, до XIX в. првом српском културном месту, где су гајена особито математичка знања.

Обична мера за дужину, ширину и висину код Срба био је: лакња. Спомиње се у Доментијана: „његова је дужина 20 а ширина 10 лаката,⁹⁹⁾, а у народу говори се: „пропао 300 лаката у земљу“¹⁰⁰⁾). *Лакњом* су се мериле материје, свите. Дубровчани плаћали су господског дохотка краљу Владиславу I 1.000 перперара и 50 лаката чистог и црвеног *скерлета*¹⁰¹⁾. У народним пак песмама: „неком дукат неком *свише лакаш*“¹⁰²⁾. Из споменика се не може разабрати колико је износио тај наш средњевековни лакат; али ја бих рекао да је он имао релативну дужину. Данас се у нашем народу под лакњом разуме у опште дужина од лакта до врха великог прста¹⁰³⁾). Црногорски лакат износи 0·415 м.¹⁰⁴⁾. Доласком Турака, изгледа ми, да је наш средњевековни лакат заменио аршин. По Вуку *аршин* зове се и *лакаш*¹⁰⁵⁾; Нишлике и данас мере платно на лактове. Пиротске абиџије *царски аршин* (0·680 м.) називају и *лакаш*, а *бич'м аршин* или *кројачки аршин* у Пироту и Нишу

⁹⁸⁾ Mon. Serb. c. 407. »тисућа тисућа аспри«.

⁹⁹⁾ Б. Даничић, Рјечник књ. II с. 8.

¹⁰⁰⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 332.

¹⁰¹⁾ Mon. Serb. c. 23.

¹⁰²⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 332.

¹⁰³⁾ »Карацић« за 1901. г. с. 10 — 16

¹⁰⁴⁾ Ровинський, т. II ч. I с. 562,

¹⁰⁵⁾ Рјечник с. 332.

дуг је 0·650 м. Аршин се дели на 8 урупа, уруп на половине; *черек—аршин* зове се два урупа. У Бугарској *аршин зидарски* износи 0·758 м., а терзиски: 0·680 м.; аршин се дели на 8 урупа или на 16 гревкова или 32 прста; *тол* износи 11—15 аршина¹⁰⁶). У Пироту *тол* је износио 12 аршина, а значио је у опште што и *тессте*, дапашње чаршишко *туце*. Вероватно да су постојале и у Средњем Веку народне мере које данас налазимо у нашем народу:

пēд, пēдаљ, дужина од врха палца до врха малог прста кад се рука рашири¹⁰⁷). Реч се употребљавала и у XIII в. Краљ Радослав забрањује Дубровчанима: „и да не покријете ни једне педи земље моје или лозом или житом или воћем којим“¹⁰⁸). *Пēд, пēда, пēдаљ* спомиње се и у народним песмама¹⁰⁹;

чепéрак или у Црној Гори *ромача*¹¹⁰) од врха палца до врха кажипрста¹¹¹;

арсм дужина или ширина једног прста¹¹²;

плац дужина или ширина палца¹¹³); у Црној Гори мера палац зове се *унча*;

иодланица, судланица, вâћка или шâка, је ширина 4 прста на руци без палца¹¹⁴) Иначе се *длân* помиње у XIII веку¹¹⁵);

растегљај или (у Нишу и Пироту) *растег*, од краја једне руке до краја друге кад се руке рашире¹¹⁶);

¹⁰⁶⁾ Jireček, Bulgarien c. 226. — У Пироту и Нишу сматра се дужина једне руке као *ак* или *царски рушни*.

¹⁰⁷⁾ Ровинскій, Ib. c. 562. — »Караџић« за 1901. г. с. 11.

¹⁰⁸⁾ Моп. Серб с. 284.

¹⁰⁹⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 508.

¹¹⁰⁾ Ровинскій, Ib. c. 562.

¹¹¹⁾ »Караџић« за 1902. с. 12.

¹¹²⁾ Id. с. 10.

¹¹³⁾ Id.

¹¹⁴⁾ Id. с. 13. — Ровинскій с. 562. — Вук, Срп. Рјечник с. 537.

¹¹⁵⁾ Даничић, Рјечник књ. I с. 273.

¹¹⁶⁾ »Караџић« за 1901. с. 15.

растег конца, платпа, пртеница; пиротске абације, мерећи сукно растегом, рачунају у сваки растег 2 аршина. У Црној Гори растегај зове се и сежањ, фат, клафтер, растега и по Ровинском износи 1·890 m.¹¹⁷⁾;

свѣжањ у Црној Гори 3 лакта¹¹⁸⁾; *рјкаљ* од средине прсâ до краја руке¹¹⁹⁾;

стѣда или *нѣга* или *шук*, *стопалња*, дужина једне човечије ноге¹²⁰⁾; *зѣгија* или *прека* — ширина једне човечије ноге¹²¹⁾;

корак, *корачај*, *скрök*, *шкrok*, *коракљај*¹²²⁾; у Црној Гори у корак се рачуна 0·945 m.¹²³⁾.

И површинске мере код наших старих биле су са свим релативне, према спази човека или марве: *рало*, *дан орања* (лат. *iugerum*) био је простор који могу за један дан да поору два вола; величина простора њива исказивала се у ралима: 7, 15, 20 рала или разлица; „*мотика*“ у Пироту је простор винограда који један човек за један дан окопа; сем тога величина винограда у пиротском округу мери се и *косиром*, колико човек може да ореже за један дан; *къса* је простор ливаде који се може окосити за један дан једном косом. У нишком округу величина простора каквог винограда исказује се у *дулумима*. У Бугарској *уврат* или *дулум* (по турском *dönlüm*) износи од прилике 1·600 m.²; уврат се дели на 4 *леха*¹²⁴⁾. — Још су наши стари мерили њиве и винограде *матом* и *каблом*, мерама које су биле и тежинске и које су вероватно пренесене из Ви-

¹¹⁷⁾ Черногорія, т. II ч. 1. с. 561.

¹¹⁸⁾ Id. с. 562.

¹¹⁹⁾ „Караџић“ за 1901. с. 14.

¹²⁰⁾ Id. с. 13.—14. — Ровинскиј, с. 562. Сежањ има 6 стопа.

¹²¹⁾ „Караџић“ за 1901. г. с. 12.

¹²²⁾ Id. — Ровинскиј, с. 561.

¹²³⁾ Ровинскиј, с. 561.

¹²⁴⁾ Jireček, Bulgarien с. 225.

зантије. Византиски мат имао је 200 квадратних мотака, а једна је *мотка* или *όργυια* имала висину човека обична узраста са уздигнутом десном руком; мотка је имала $9\frac{1}{2}$ педи, а један *кеношац*, грчки *σωκάριον* имао је 10 или 12 мотака¹²⁵⁾). И данас се *мотка* зове дужина од 2—3 м., а *кеношац* око 10 м.¹²⁶⁾). Протски „*велики кеношац*“ има 16 растега. У нашим се споменицима спомиње „њива од 36 кабала“, „мат винограда“¹²⁷⁾.

Још су занимљивије старе наше мере за тежину. Племенити метали, сребро и злато, и заложене драгоцености мерене су на *литре*, мера која нам је дошла из Византије, грчки *λίτρα*¹²⁸⁾. Литра се делила на унче, унча на аксаће, аксаћа на полутине. Како је г. Љуба Ковачевић доказао, српска је средњевековна *литра* имала 12 унача, једна *унча* или *унгија* (*όγγια, ουγγιά, uncia*) 6 аксаћа, једна *аксаћа 2 полутине*¹²⁹⁾). Према томе 1 литра = 12 унача = 72 аксаће = 44 полутине. Средњевековна литра данас тежи 0·288 кгр. или 90 драма а вредела је 288 аспара¹³⁰⁾). Помиње се 200 литара сребра, два бокала тешка 15 литара 8 упача и 3 аксаће¹³¹⁾). У дубровачким се књигама спомињу „librae farine“, „librae olei“, „librae condelarum de cera“¹³²⁾). И данас се реч *унча* одржала у западним српским крајевима: „Боља је унча памети него сто литара снаге“¹³³⁾). Вероватно да је преко Турака ушао у наш народ ви-

¹²⁵⁾ Законик с. 265.—266. — У Црној Гори квадрат је површина чија је свака страна 27 унача или $1\frac{1}{8}$ м²; рало износи 60 квадрата или 1870·310 м². Ровинскій, с 566.

¹²⁶⁾ „Карацић“ за 1901. г. с. 18.

¹²⁷⁾ Даничић, Рјечник књ. I с. 515.; књ. II с. 101.

¹²⁸⁾ Даничић, Рјечник књ. II с. 5.

¹²⁹⁾ Чупић. Годишњица књ. II с. 178.—182.

¹³⁰⁾ Ib.

¹³¹⁾ Даничић, Рјечник књ. II с. 15.

¹³²⁾ Mon. Spect. v. X с. 1, 2.

¹³³⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 809.

зантиски *дрэм*, *дрάχμη*, и мерење на оку. Вук бележи: „У Србији се мјери на оку све, и. п. хљеб, месо, брашно, вино, ракија, и т. д.“ Ока се делила на 2 „*полоке*“, 4 *лиште*, 8 *педесет—драмова*, 16 *дваестеш—драмова*, 400 драмова. Драм се даље делио. У Бугарској један драм има 16 *кратова* (западних карата), а један крат има 32 зрина¹³⁴⁾). У Пироту се драм мало друкчије дели. Пиротски сарафи и златари мере злато па *драмове, денке, чекрдеке и бодга*, а на финим и осетљивим малим теразијама, које се зову *везнे*¹³⁵⁾. Један драм има 16 чекрдека, један чекрдек 4 „*богда*“ или „*житаша*“; *дёнк* је 4 чекрдека или $\frac{1}{4}$ од драма; *чекрдек* је тежина једног семена од рокчића, а *богда*¹³⁶⁾ тежина једног пшеничног зrna.

У почетку се трговало разменом предмета, затим је новац *стока*¹³⁷⁾ замењивала, па је онда тек дошао новац металан, или у Црној Гори „*тврд новац*“¹³⁸⁾ да увећа и одакша промет¹³⁹⁾). Временом се почeo и новац мерити. У дубровачким књигама спомињу се „лиbre млетачких грошева“¹⁴⁰⁾). Још 1253. г. у Дубровнику место новаца употребљавало се нековано злато и сребро¹⁴¹⁾). За време Турака у оку злата рачунало се 400 дуката (сваки дукат један драм)¹⁴²⁾). Тежина од 100 ока звала се *товар*¹⁴³⁾,

¹³⁴⁾ Jireček, Bulgarien c. 226.

¹³⁵⁾ У Црној Гори, Ров. с. 567., кантар се зове и боланџа, а теравије баланзете. У Пироту се кантар зове и паланза.

¹³⁶⁾ Богда, турски значи жито, говори се и у Црној Гори. Ров. с. 567.

¹³⁷⁾ У Нишу се еспаш зове стока: „Огашао у Београд за стоку“.

¹³⁸⁾ Ровинскиј, т. II ч. 1. с. 567.

¹³⁹⁾ Г. Тројановић написао је леп чланак *Размена. Караџић* за 1901. с. 1.—4.

¹⁴⁰⁾ Jireček, Handelsstrass n с. 44.

¹⁴¹⁾ Mon. Specie v. X с. 59., 75.

¹⁴²⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 466.

¹⁴³⁾ Id. с. 766.

а *страпа* од 50 ока¹⁴⁴). Временом се и новац мерио на *товаре*, („три товара блага“¹⁴⁵) у народним песмама¹⁴⁶) или на *кесе*. *Кеса*, у Пироту *ћесија*, износила је 500 гроша¹⁴⁷). У XV веку у један товар блага рачунало се 100.000 аспара¹⁴⁸), а у Пироту за време Турака товар је имао 100.000 грошева¹⁴⁹). Интересантно је да је товар био мера и у XIV и XV веку. Помиње се товар соли, масла, жита, свите; у товар масла рачунало се 14 стара¹⁵⁰). У Бугарској *кантар* је тежина 44 оке¹⁵¹), а у Дубровнику 55 ока¹⁵²).

Запреминске мере пису биле издвојене него су мешане и замењиване тежинским мерама. У пиротском округу све се мери на оку, а Вук бележи: „У Србији се мјери на оку све, и. п. хлеб, месо, брашно, випо, ракија итд.“¹⁵³). У Дубровнику се у Вукову времену и дрва мерила на оку!¹⁵⁴) Из оних примера што је навео Даничић види се да *кабао* и *маш* пису биле само тежинске и просторне мере него и запреминске¹⁵⁵). Каблом се мерило жито и со, сребро и злато. Рекао био да је наш средњевековни *маш* данашњи *штанцик*, јер по г. Новаковићу мат је износио 40 литара или 480 упача или 2880

¹⁴⁴⁾ Id. с. 741. У Црној Гори говори се: купљо сам једну страну жита“. Ров. с 567.

¹⁴⁵⁾ Благо значи у Срба и стска, која је била првобитно новац. „Карапин“ за 1901. с. 3

¹⁴⁶⁾ Вук, Пјесме књ. II с. 110., 176. 24.

¹⁴⁷⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 278.

¹⁴⁸⁾ Гласник књ. XIV с 207

¹⁴⁹⁾ Спахиски приходи закуљивани су на *јукове*, товаре; бир јук, т. ј. један товар, износило је 200 *ћесија* или 100 000 грошева. „За јук купио црноклишки десетак“.

¹⁵⁰⁾ Даничић. Рјечник књ. III с. 294.

¹⁵¹⁾ Jireček, Bulgarici с. 226.

¹⁵²⁾ Срп. Рјечник с. 766.

¹⁵³⁾ Id. с. 66.

¹⁵⁴⁾ Id. 272.

¹⁵⁵⁾ Рјечник књ. I с. 515.—516.; књ. II с. 101.

аксаћа¹⁵⁶⁾, а херцеговачки шиник износи 10 ока¹⁵⁷⁾). У Дубровнику је се мерило на „либре“ (литре)¹⁵⁸⁾. Масло, просо и пшеница (у опште жито) мерили се на *старе*¹⁵⁹⁾. *Стар*, рекао бих, био је већи од римског *sextarius* (2,5 л.), јер је стар проса вредео 20 динара¹⁶⁰⁾. Помиње се и дубровачки *стар*¹⁶¹⁾). О стару Вук има две белешке: „у приморју житна мјера од 120 млетачкијех литара“¹⁶²⁾ и „мјера која узима 40 ока жита“¹⁶³⁾). Из споменика се види да је товар имао 14 стара¹⁶⁴⁾). Со се мерила и на *спудове*. Спуд као мера јавља се и у XII веку¹⁶⁵⁾). Спуд се у Дубровнику звао *кентенар* или *ћентенар*, али је дубровачки спуд био за половину мањи од босанског или *древског*¹⁶⁶⁾), па се стога древски спудови називају „велики дебели спудови“, „древски кентенари“¹⁶⁷⁾). Исто се тако спомињу и „дебели каблови соли“¹⁶⁸⁾). Један дубровачки кентенар соли продајао се за 44 перпера, а древски за 66¹⁶⁹⁾). — Изгледа да је *мантија* (вероватно од грчког *μανδύη*)¹⁷⁰⁾ била нека мера за жито.

¹⁵⁶⁾ Законик с. 265.—266.

¹⁵⁷⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 868.

¹⁵⁸⁾ Mon. Spect. v. X с. 1.

¹⁵⁹⁾ Даничић, Рјечник књ. III с. 165. — У Дубров. књигама *star de ordeo, de frumento*. Mon. Spect. v. X с. 10. — Помиње се на једном месту стар „глотине; ово „глотиче“ Даничић преводи са „frumentum quoddam“ Рјечник књ. I с. 209. Међутим глотина биће што у Вук. Рјечнику с. 93. глјота, глотина. У Нишу „глјтно жито“ значи жито са уродицом, прашином и земљом.

¹⁶⁰⁾ Id. с. 165.

¹⁶¹⁾ Споменик XI с. 47. и 49.

¹⁶²⁾ Срп. Рјечник с. 735.

¹⁶³⁾ „Караџић“ за 1901. г. с. 85.

¹⁶⁴⁾ Даничић, Рјечник књ. III с. 165.

¹⁶⁵⁾ Mon. Serb. с. 6.

¹⁶⁶⁾ Види с. 42.

¹⁶⁷⁾ Пуцић, Споменици књ. I с. 80. и 81.

¹⁶⁸⁾ Mon. Scr. с. 532.

¹⁶⁹⁾ Пуцић, Споменици књ. I с. 81.

¹⁷⁰⁾ Даничић, Рјечник књ. II с. 47.

Из државе Баошића Дубровчани су износили жита колико су хтели, само су плаћали 2 динара од мантије¹⁷¹⁾.

Данас се у нашем народу очувале неке карактеристичне мере које су вероватно постојале и у Средњем Веку. Понеке су за извесне крајеве са свим конвенционалне, а неке се јављају и у споменицима. Тако на пр.:

*мёрица, мёров, шиник за жито*¹⁷²⁾). Херцеговачки шиник хвата 10 ока¹⁷³⁾), а призренски шиник или *карлица* хвата 29—32 оке; у товар се рачунају 4 карлице¹⁷⁴⁾. У Бугарској шник или *крайна* хвата 10—11 ока¹⁷⁵⁾; *багаш* или *бўклила* у Црној Гори $\frac{1}{4}$ стара т. ј. 10 ока¹⁷⁶⁾;

хұм у Црној Гори 90 - 100 ока¹⁷⁷⁾;

вёдро у Црној Гори 24 оке¹⁷⁸⁾ а у Крајини (неготинској)¹⁷⁹⁾ и пиротском округу 12 ока;

барило износи 48 ока (у Црногори)¹⁸⁰⁾;

бðца, 3 литре (за ракију; у Црној Гори)¹⁸¹⁾;

кёндир, 3 оке¹⁸²⁾; у нар. песмама врло често „*кондир вина од 12 ока*“¹⁸³⁾;

конатша, 1 литра; *конатица* $\frac{1}{2}$ литре¹⁸⁴⁾;

¹⁷¹⁾ Мов. Seib. c. 193., 201.

¹⁷²⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 365, 374., 368. Вук бележи да меров пожунски или пожунац (с. 543.) износи 40 ока, пештански 60, бачатски 80.

¹⁷³⁾ Id. c. 868.

¹⁷⁴⁾ Ровинскій, т. II ч 1. с 567.

¹⁷⁵⁾ Jireček, Bulgarien с 226.

¹⁷⁶⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 11., 49.; Ровинскій, id. c. 566.

¹⁷⁷⁾ Ровинскій id. с 567.

¹⁷⁸⁾ Id. c. 567.

¹⁷⁹⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 58.

¹⁸⁰⁾ Ровинскій, id. с 567. У Вука, Рјечни с. 16., „*барило, нека мјера за пиће*“.

¹⁸¹⁾ Ровинскій, id. с. 567.

¹⁸²⁾ Ib.

¹⁸³⁾ Вук, Срп. Рјечник с. 298.

¹⁸⁴⁾ Ровинскій id. — Вук, Рјечник с. 298.

јунга, у Србији, Босни и Херцеговини ока и по на пр. масла¹⁸⁵);

квинтал, 100 кгр. (у Црној Гори)¹⁸⁶;

миљар или *тонелата* (у Црној Гори)¹⁸⁷).

Као мера за вино у XV в. јавља се *крбља*. Иван Црнојевић, зетски господар, наредио је дс. села цетињског манастира дају манастиру свака кућа по 3 крбље вина¹⁸⁸). И данас *крбान* је известан суд¹⁸⁹).

¹⁸⁵) Id. — Вук Срп. Рјечник с. 265. Ова се мера употребљава за масло и скоруп. Вук пише јунга, а Ровински, мислим по-грешно, јунђа.

¹⁸⁶) Ровински, id.

¹⁸⁷) Ib.

¹⁸⁸) Mon. Serb. с. 531.

¹⁸⁹) Вук. Срп. Рјечник с. 310.